

“Van escollir la perillosa aventura dels Pirineus per l'honor de servir”
MARISCAL DE LETTRE DE TASSIGNY

El pic de Fontfreda és un dels més modestos dels Pirineus Orientals, al Vallespir, ni tan sols assoleix els 1.100 metres. Envoltat d'un bonic bosc de castanyers, a la seva ombra, a 1.004 metres, mig amagat i no sempre mantingut com cal tenim l'Stèle des Evadés, l'únic i modest monument que en aquesta part de la Catalunya Nord fa memòria d'una de les més grans i poc valorades accions que, a banda i banda de la frontera es va portar a terme en el decurs de la Segona Guerra Mundial: el pas, naturalment clandestí, de milers de persones que fugien de l'ocupació alemanya i que volien participar, en la mesura de les seves capacitats, en l'alliberament d'Europa.

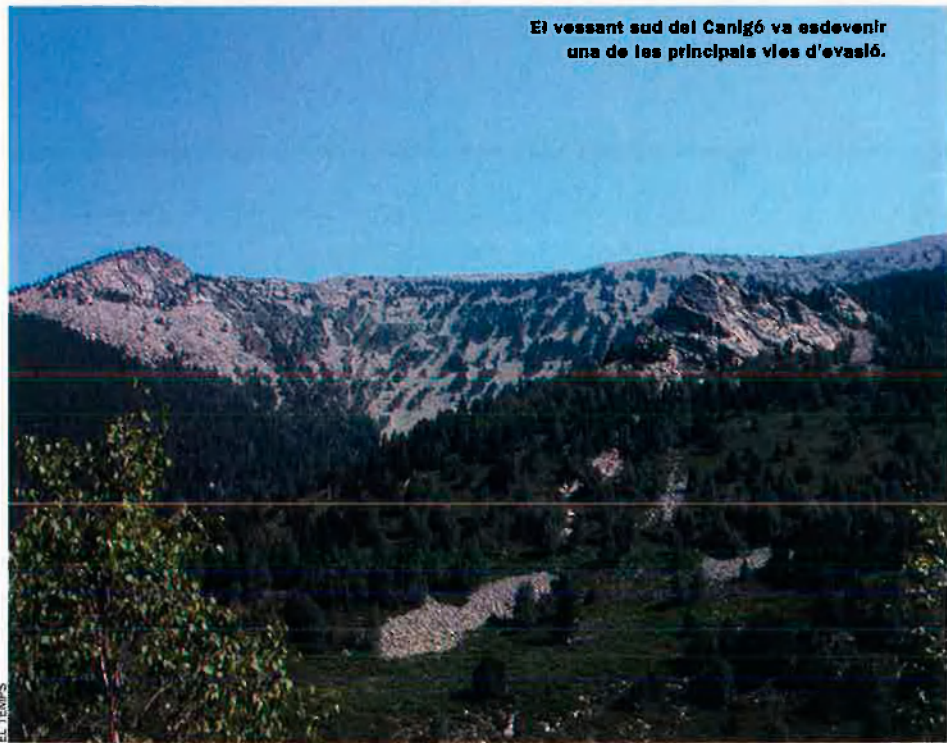
La frontera és a poca distància de l'Stèle, a poc més de 3 quilòmetres fins al pic de les Salines (municipi de Maçanet de Cabrenys), un indret solcat, com tants d'altres en aquesta part del país, per arriscats camins de llibertat per a tants civils i militars del bàndol aliat entre l'estiu del 1940 i el del 1944.

El pas inexorable del temps ens esborra els testimonis d'aquestes accions plenes de perills i que van implicar centenars de persones de tota condició i conviccions. Uns són els que fins en les seves esqueles inclouen l'honorable títol “*évadé de France*” i, a voltes el d’“*interné en Espagne*” (en donem una petita relació al final d'aquestes ratlles), mentre que d'altres, especialment els que van fer possibles aquestes evasions a França i sobretot els que vivien a la banda sud, resten quasi ignorats.

Quants van ser? “La fita mínima de les evasions als Pirineus Orientals, raonablement es pot situar a l'entorn de les 4.000, i si hi afegim els intents, fàcilment assolirem la xifra de 5.000. S'han documentat 967 intents fracassats, amb 615 detinguts, abans de creuar la frontera i 352 persones retornades per les autoritats espanyoles”, escriu E. Eychenne en el seu llibre *Les portes de la llibertat* (Tolosa. Editions Privat, 1985). I afegeix que, en una recerca posterior a la publicació de

Pirineus de la llibertat

El vessant sud del Canigó va esdevenir una de les principals vies d'evasió.

EL TEMPS

La gran aventura dels evadits durant la Segona Guerra Mundial, des de la Catalunya Nord. Treball guanyador del Premi EL TEMPS de Periodisme de la Catalunya Nord, atorgat en el marc de la Nit de Sant Jordi a Perpinyà.

l'obra, va verificar que, entre el juny del 1940 i l'agost del 1944, es poden documentar 1.979 intents d'evasió, 1.012 dels quals van tenir èxit.

En el conjunt de la frontera estatal s'assenyala l'evasió de 48.000 francesos, 33.000 dels quals es van incorporar a les Forces Franceses Lliures. Aquesta xifra la va facilitar, el 1977, la

confederació nacional d'excombatents francesos i evadits de França i internats a Espanya (Gerard Bonet. *Les Pyrénées Orientales dans la guerre 1939-1944*. Editions du Parc. 1992) i, tot s'ha de dir, cal ser prudents, perquè no sempre es pot demostrar documentalment.

Més enllà de les xifres, el fet és que les evasions van ser possibles gràcies a l'acció conjunta de les xarxes, ben organitzades al nord dels Pirineus, i es pot considerar la principal aportació dels catalans del nord a l'alliberament de França i d'Europa.

Els primers evadits pels Pirineus van ser habitants de poblacions properes a la frontera. Jean Carrieu, en el seu detallat estudi, *Catalunya Nord 1939-1944. Vichy, l'Occupation et la Résistance catalane* (Editions Revista Terra Nostra. 1994) assenyala que el 22 d'octubre del 1940, la policia espanyola de Puigcerdà retorna a les autoritats franceses un auxiliar químic que havia travessat clandestinament la frontera el dia 15. I fins al 4 d'agost del 1944, quan s'informa de l'arrest dels germans Llucià per la seva implicació en una xarxa d'evasió per la frontera de la

Catalunya Nord, només setze dies després Perpinyà seria alliberada.

Les xarxes d'evasió a la Catalunya Nord. Si inicialment les evasions les van protagonitzar els residents a la zona fronterera, a mesura que la guerra s'estenia pel continent, centenars de persones feien cap a la frontera espanyola, porta obligada per passar a territori aliàt. Les xifres documentades per l'esmentada confederació inclouen 900 evasions de combatents de diferents nacionalitats per aquest ordre: polonesos, belgues, britànics, canadencs i nord-americans.

Per fer possible tot aquest moviment calia una organització que es va anar fent més i més important a mesura que creixia el volum de persones a les quals calia fer creuar la frontera. Van néixer i créixer les xarxes d'evasió.

Aquestes eren organitzacions bàsicament integrades per voluntaris. Persones normals i corrents que, sabent el risc que corrien, van participar en la gran aventura que es va perllongar quasi tots els anys de la guerra.

L'estructura bàsica era senzilla: cada membre de la xarxa recollia en un lloc determinat la persona que finalment havia de passar la frontera. Res de noms ni adreces, ni de l'acollit, ni dels portadors i receptors. L'amagaven i acollien el temps que calia fins a portar-la a un altre punt de contacte on es repetia l'operació fins a arribar a la frontera.

Tot aquest seguit de xarxes que cobria tot Europa es van anar especialitzant per nacionalitats. "Zero", "Luc", "Marie-Ofile", "Marie-Claire", "Sabot" eren belgues. "Tudor", "FZ", "Wisigoth-Lorraine" eren poloneses. "Maurice", "Brutus", "Libérer et fédérer", algunes de les franceses més conegudes a la Catalunya Nord. "Pat O'Leary", "Patrick", "Comète" eren britàniques. Però totes van prestar serveis d'evasió a persones de diferents nacionalitats, tripulacions d'avions aliats abatuts, jueus, desertors, agents dels serveis d'informació, etc.

L'acció de les xarxes i les gestes dels *évadés* són més o menys recordats a la Catalunya Nord: com ara en una redona a Cotlliure inaugurada el 2004, una placa a l'Ajuntament d'Elna amb el nom dels deu conciutadans que van

passar la frontera (novembre del 2003). La memòria feta a Illa (Rosselló), a les figures del general Abdó Casso i a Geneviève de Gaulle, neboda del general, que van fer d'aquesta població centre de les seves accions per facilitar les evasions (l'any 2002). També a Illa, l'any 2000 va ser molt emotiu el funeral de Lucette Pla-Justaffre, alcaldessa del 1972 al 1983 i responsable d'una xarxa d'evasió, que fins i tot va ser militaritzada amb el grau de tinent coronel. També tenim el monument als "Évadés de France" a Banyuls de la Marenda. Són algunes d'aquestes fites, malgrat que, com dèiem, el pas del temps ens esborra els testimonis directes. Caldrà fer un esforç col·lectiu per evitar que tot plegat es converteixi en unes ratlles en els manuals escolars.

De l'armistici a l'arribada dels alemanys.

Les evasions per la frontera de la Catalunya Nord vers territori del Principat van tenir dues grans etapes. La primera correspon al període que va des del moment que França signa l'armistici amb Alemanya, el juny del 1940, i que representava la divisió del territori metropolità amb una línia, veritable frontera, que, en diagonal, anava d'Endaia fins a la frontera suïssa. Al nord d'aquesta ratlla tenim la zona ocupada pels alemanys. Al sud, l'anomenada Zona Lliure, que inclou quasi tota la frontera pirinenca, serà el territori del règim del mariscal Pétain, amb seu a la ciutat balneària de Vichy. Les evasions comencen immediatament, quasi totes per terra i algunes per mar. Per exemple, el mateix 20 de juny del 1940, el comissari del port de Portvendres, Jacques Bruneau, facilita la fugida en vaixell, malgrat estar decomissats, d'un grup d'aviadors polonesos que més tard lluitaran amb la RAF.

En aquest període el control de la frontera serà exclusivament francès, una situació, més permissiva, que va facilitar les evasions.

La segona etapa comença a les acaballes del 1942, quan, com a conseqüència del desembarcament aliàt al nord de l'Àfrica, el 8 de novembre, els alemanys ocupen la totalitat del territori francès. D'aquesta manera, la Wehrmacht es va desplegar a la Catalunya Nord per controlar la frontera. Els duaners del Reich, coneguts com a

Grenzschutz, planerament dits "els verds" —pel color dels seus uniformes—, controlaven els passos fronterers de carretera i ferrocarril, i els francesos restaven com els seus subordinats.

Des d'aquell moment, creuar la frontera esdevindrà molt més difícil i perillós. Però les xarxes seguiran i al costat dels centenars de civils anònims que ho van fer també hi havia algunes personalitats. Els seus noms i posicions els feien "atractius" per als alemanys: Xavier de Gaulle, germà del general, i els seus fills, l'esposa del futur mariscal de Lettre-de-Tassigny, els fills del general Giraud, la baronessa Rothschild, l'escriptor i futur acadèmic Joseph Kessel...

I encara tindriem un darrer i fosc moment d'evadits des de la Catalunya Nord. Aquest correspon a les acaballes de la guerra, quan la derrota del Tercer Reich era evident. Aleshores nombrosos francesos que havien col·laborat amb l'ocupant i també alguns alemanys que no podien retornar amb els seus després dels desembarcaments aliats a Normandia i Provença van optar per creuar la frontera i demanar l'empara de les autoritats espanyoles, que els van acollir molt millor que als fugitius que volien incorporar-se a la lluita per la llibertat. Però aquesta, tanmateix, ja és una altra història.

Els guies. L'etapa final de tota evasió corresponia, naturalment, al pas físic de cada persona a l'altra banda de la frontera. Les xarxes no disposaven sempre de guies propis i calia contractar-los. Moltes vegades s'havia de fer als dos costats. Aquests anomenats *passeurs d'hommes* (i de dones) eren professionals del contraban. Coneixien perfectament els passos de la munta-

nya menys controlats, els horaris i rellaus dels duaners i patrulles militars, per tant, feien pagar els seus serveis. Certament era una feina arriscada, però ben remunerada. Resten en les ombres d'aquells anys un seguit d'episodis i històries de persones i grups que mai no van arribar al Principat, malgrat haver pagat el que els havien exigit. En veure el que actualment succeeix amb les pasteres que tracten d'arribar a Europa, ens adonem que no es tracta de res de nou. Els testimonis recollits apunten que les "tarifes" se situaven a l'entorn d'unes 200 o 300 pessetes d'aquella època per persona.

També s'ha de dir que un nombre important de guies van fer la seva feina per fidelitat a uns ideals i unes conviccions polítiques i que són nombrosos els que ho pagaren amb la presó o la vida. En qualsevol cas, és evident que sense la seva participació els resultats de les evasions no haurien permès aquestes xifres espectaculars.

I al Principat? Una vegada creuada la frontera, sempre de manera il·legal, què calia fer? Bàsicament, presentar-se a l'autoritat, en el cas de no ser controlats per les forces de la Guàrdia Civil o l'exèrcit de guarnició a la zona.

Els homes en edat militar eren retinguts a les presons de Girona i Figueres, fins que les autoritats consulars en responien i es feien càrrec de traslladar-los fora de territori espanyol. Els francesos i alemanys podien ser retornats, per raó que el Govern de Madrid mantenia relacions diplomàtiques normals amb Vichy i Berlín. Els fugitius alemanys, per evitar-ho, es feien passar per escandinaus, i els francesos, per canadencs del Quebec, una vegada destruïda la seva documentació. Malgrat la sospitosa presència de tants "canadencs", les autoritats espanyoles van fer els ulls grossos i les repatriacions van ser poques comparades amb les evasions, tret d'algun cas emblemàtic com el del filòsof Walter Benjamin, que, com que era tan conegut, no podia amagar la seva identitat. Benjamin decidí de suïcidar-se a Portbou abans de ser deportat.

Per als evadits en edat militar i limitada presència diplomàtica a Espanya, el destí, almenys temporal, era el temut camp de concentració de Miranda de

Perpinyà va ser el centre de trobada dels qui vollen fugir.

Llista del darrers 'evadés' de la Catalunya Nord morts

- **Robert Ricart.** Mort el setembre de 2002 a Laroque-des-Alberes, 80 anys.
- **Evariste Frigola.** Mort el 13 de febrer de 2003 a Perpinyà, 78 anys.
- **Denis Roitg.** Mort el 19 de gener de 2004 a Prada del Conflent, 83 anys.
- **René Surjus.** Mort el 22 d'abril de 2004 al Voló.
- **Joseph Bosch.** Mort el 5 de juliol de 2004 a Sant Llorenç de Cerdans, 88 anys.
- **Georges Simon.** Fill de Perpinyà, mort a Romagnat (Puy-de-Dôme) el novembre de 2004, 95 anys.
- **Henri Reig.** Mort el 16 de desembre de 2004 a Portvendres, 83 anys.
- **Gabriel Vallad.** Mort el 20 de desembre de 2004 als Banyes d'Arles, 90 anys.

Ebro, on les condicions de vida i salut eren deplorables. Les gestions per aconseguir que sortissin no sempre eren fàcils, malgrat el compromís de tots els internats de deixar immediatament sòl espanyol.

Els civils d'edat no militar ho tenien més fàcil. Mentre esperaven la documentació de trànsit podien residir en hotels i pensions, si disposaven dels recursos per fer-ho, o restar acollits en institucions benèfiques. Alguns establiments, com els desapareguts hotels París de Figueres, els gironins del Centre i Italians, i el felicitment en servei Hotel Peninsular i el balneari de Caldes de Malavella van ser escenaris d'acollida d'aquests exiliats.

Possiblement, el capítol menys conegut i estudiat d'aquesta història és el que van protagonitzar alguns catalans del sud que, també amb risc evident, van atendre i acollir algunes d'aquestes persones. En sabem alguns detalls escadussers, com l'acció del rector de la parròquia almeperdanesa d'Espolla, mossèn Josep Xutglà, reconegut pel Govern belga, els treballs del cònsol honorari de Bèlgica a Girona, l'advocat Enric de Quintana, els serveis de l'orfebre gironí, ja desaparegut, Pere

Petit, que va ajudar decididament jueus d'arreu d'Europa.

En general, l'actitud dels gironins davant la presència d'aquests centenars d'estrangers, molts d'ells "sense papers", va ser de prudent curiositat. Resoldre les necessitats quotidianes més urgents era molt més important que qualsevol altre tipus d'atenció respecte a aquestes persones, especialment en un entorn que políticament tampoc no era favorable.

Davant l'evolució del conflicte mundial que es decantava clarament a favor dels aliats, el règim de Franco permetia la presència a l'Alt Empordà de dues estructures diplomàtiques franceses: l'agent consular oficial, M. Monneret, instal·lat a Figueres, i el representant oficial del general De Gaulle, Jean Neyrolles, primer a Albanyà i després, ja al 1944, també a la capital empordanesa, on va conviure amb qui era representant oficial de la Creu Roja alemanya, H. Martin, i el de Portbou, H. Schussler. I encara en tenien un tercer a Puigcerdà, anomenat Fordman.

Aquests personatges, en realitat, eren membres de l'espionatge del seu país.

Davant d'aquesta situació, no és estrany que es desenvolupessin veritables accions de guerra en territori català, com la mort del general neozelandès Reginald Miles el 20 d'octubre del 1943 a l'Hotel París de Figueres. Aquest militar aliat havia estat capturat al nord d'Àfrica, a Tobruk concretament, el 21 de juny del 1942, en el decurs de l'ofensiva de Rommel. Després de fer-se escàpol d'un camp de presoners, va creuar la frontera, i en arribar a Figueres, mentre esperava la repatriació, va aparèixer penjat a la seva cambra. Mai no s'han aclarit les circumstàncies d'aquesta mort.

Han transcorregut més de seixanta anys d'aquestes pàgines de la història de la Catalunya Nord. Ens estem quedant sense els seus testimonis directes. Possiblement caldria que historiadors i erudits fessin un recull documental d'aquests fets dispersos perquè no caiguin en l'oblit.

J. Víctor Gay

HOMENATGE A OVIDI MONTLLOR

A l'Ovidi / Exposició de pintures d'Antoni Miró

Fins el 30 d'octubre

Casa de la Cultura – Palau dels Barons de Santa Bàrbara

Horari: feiners de 19:00 a 21:00 hores

Ovidiscopi

Fins el 30 d'octubre

Casal Jaume I. – Parc Mestre Ferrero 18/20 – Baix.

Horari: feiners de 19:00 a 21:00 hores

Mostra de cinema d'Ontinyent

Del 27 d'octubre

al 6 de novembre

Teatre Echegaray

Furtivos, de José Luis Borau

La Sabina, de José Luis Borau

La portentosa vida del Pare Vicent, de Carles Mira

Con el culo al aire, de Carles Mira

Soldados, d'Alfonso Ungría

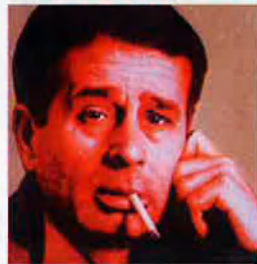
Recital de Toti Soler:

10 catalans i un rus

Divendres, 28 d'octubre

Teatre Echegaray

Horari: a les 22:30 hores – [Preu 5€uros]

Informació: 962 911 744 – www.recerca.net

 AJUNTAMENT D'ONTINYENT
DEPARTAMENT DE CULTURA